

текстових записів, взятих з етнографічних та літературних джерел різних регіонів, переважно з Волині.

Наведені зразки відображають традицію побутування різдвяних пісень на період 1904 року і мають штамп цензурного дозволу [“Від Київського духовного цензурного комітету друк дозволяється, Київ, 1904, 12 жовтня”]. Про цензурні утиски, яким підлягали друковані видання народних пісень, зокрема колядок і щедрівок, маємо свідчення Б. Д. Грінченка: “в яких дійсно жахливих умовах знаходилося в провінції...видавництво навіть фольклорних записів. Цензурування...доручалося канцелярським чиновникам, які погано розуміючи навіть мову матеріалів, розглядали кожний незрозумілий їм вислів народного твору як злосний намір порушити цензурні вимоги і розпорядження місцевої влади. Необхідно було іноді багато клопоту і вміння для того, щоб навіть безневинна пісня або казка, що викликала підозру цензора, могла побачити світ”⁵. Турботи цензури передусім були спрямовані проти української мови, захищаючи “той неподобний і абсолютно непритаманний звукам малоросійської мови правопис, до якого з 1876 р. примушувала українців цензура”⁶.

Теперішнє видання подаємо з мінімальними правками щодо першоджерела. При цій публікації вступ В. Доманицького передаємо українською мовою, змінивши тільки пунктуацію. Бібліографію, зважаючи на її великий розмір, подати тут не вдалося. Зберігаємо орфографію, діалектні маловживані вислови та особливості словоутворень і мовлення. виправлено тільки явні граматичні огріхи або помилки, наприклад: при [e] красний, ни [e] суть, ни [e] знайшов – тощо. Наші редакторські зміни чи уточнення подаються в квадратних дужках. При розташуванні текстів намагаємось наслідувати порядок викладу оригіналу. Строфіка змінена в зразках № 14, 2, що мають правильний колядковий 10-складовий розмір (5 + 5), а також у щедрівках № 7, 8, 9, які мають типову структуру (4 + 4)2 і відповідно представлені як 8-складові рядки. Пісні з виправленою строфікою позначено поміткою *.

Київ

Олена БОГДАНОВА

¹ Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 41. – К., 1984. – С. 281.

² Доманицкий В. Отчет об археологической экскурсии в Звенигородский уезд (Киевской губ.) летом 1901 года. Відбитка Пам. Кн. Київськ. губ. – Киев, 1903.

³ Доманицкий В. Кобзари и лирники Киевской губернии. Оттиск из Пам. кн. Киевск. губ. на 1904 г. – С. 11.

⁴ Доманицкий В. Публікована праця. – С. 1.

⁵ Грінченко Б. Отзыв о сочинении А. Н. Малинки “Сборник материалов по малорусскому фольклору, Чернигов, 1902”. – СПб, 1907. – С. 4.

⁶ Там же. – С. 63.

Василь Доманицький

СУЧАСНІ КОЛЯДКИ І ЩЕДРІВКИ

(Відбитка з Пам’ятної книжки
Київської губернії на 1905 р.)

Наведені нижче колядки і щедрівки записані цього року в селі Колодистому Звенигородського повіту місцевим жителем – Іваном Лисаком, мешканцем села, грамотним, обізнаним подекуди з етнографічною українською літературою. Його записи колядок і щедрівок в сполученні із різдвяними святковими обрядами може ще мати цінність філологічну, що слугуватиме наочним взірцем особливостей мовлення (“говору”), який існує в с. Колодистому, що знаходиться на межі Уманського повіту і сусідньої Херсонської губернії. Маючи на увазі вищеозначене, ми пропонуємо до уваги читачам записи І. Лисака в тому вигляді, в якому вони ним представлені. Принагідно ми повідомляємо варіанти до цих записів з наших колекцій етнографічних матеріалів, переважно Волинської губернії, а також літературні паралелі до колядок і щедрівок, наскільки це можливо було здійснити далеко від культурного центру з його громадськими і приватними бібліотеками.

КОЛЯДКИ

1

Видить же Бог,
 Видить творить (= Творець)¹,
 За що мир погибає, –
 Архангела Гавриїла
 В Назарет посилає
 Благовісний в Назареті (= Благовістен, Назарете), –
 Стала слава у Вертепі.
 От (=о!) при[е]красний граде Вихліїме [Вифлеєме]
 Отверзи врата Йідема! [Едема]
 Та звізда ясна осіяла,
 Трьом царам путь показала.
 От перший день (=От Персії) троїм (=є) цару (=і)
 Ни[е]суть смирну, злато і кадило,
 Христу дари приносяще.
 Та Ирод барзе (=бардзо) засмутився,
 Що Сус Христос народився;
 Слуги свої розсилає,
 Христа вбити шукає.
 А ни[е] знайшов Христа вбити, –
 Зви[е]лів дітей вигубити
 У тр[ь]ох літах, і лижаших²
 Ни[е] ви[е]лів пощадити.
 Та Ирод діти забиває,
 Матка з жалю умліває,
 Плаче, плаче Охліїма (=в Вихліїмі) [Вифлеємі]
 По чадах своїх маленьких.
 “Як же ми[е]ні ни[е] плакати,
 Як пичальна я їх мати, – [печальна]
 Я за ними печалюся,
 Я по їх ридаюся (sic!)”
 Та піде Ирод аж до гаду (=аду)
 До Люципира на пораду [Люцифера]
 А ми цей день висилімся, [веселимся]
 Рожеству поклонімося.

¹ Помітки в дужках показують, як повинно бути насправді.

² У різдвяному вірші XVIII ст., що надрукований О. Левицьким (КСт, 1889, № 1) – це місце читається таким чином: “От двою лет и ниже всех суших (немовлят)”.

Варіанти до цієї колядки знаходимо у М. Лисенка (див. 300 найкращих укр. пісень. – С. 214–216) та у О. Малинки Сборник материалов по малорусскому фольклору, Черніг. 1902, №№ 9, 12, 14, 17 і 18 (С. 15, 18, 21, 23 і 24), у виправленому вигляді: там ясно стоїть “возве і стити” (те саме що благовестити), “от Персії” (“от перший день!”); варіант № 9 припиняється на 19 рядку нашого запису; продовження у № 12, де хоча немає вказівки на вік (“у трьох літах”) вигублених дітей, проте помічено, що “сорок тисяч да чотири малих діток вигубили”, і потім (що випущено у нашому запису): “Ірод дітей забиває, – Плаче мати, ридає. Не плач мати, не ридай” і т. д. Останні 4 рядки майже тотожні, лише в останньому рядку: “То жеству” (замість Рожеству). Варіанти ще є у Чубинського, III, 358, № 87 і варіанти: III, 365; в КСт, 1889, № 1; 1894, № 2 і 9; 1895, № 2; у Головацького, II, 97, 98, 497; III, 138, 139; у Ол. Пчілки КСт 1903, V, 202, 214; VI, 357, 366, 368, 369. Викривлення даної колядки особливо помітно у Чубинського (III, 365):

“Благовісний в Назареті!
 ...Владико в Вехлеємі...
 Тверди вразтай іди (=отверзи врата Едема).
 Низько ходить Боже сонце
 В дівиченській лози...
 ...І прінісши орнаменту (=во храміну) і т. д.

У наших волинських записах із сіл Новий Двір і Коростятин Ровенського п.) початок (4 рядки) зовсім збігається: у Коростятинському зовсім

тотожньо, а у Новодворському: “Бачить Бог, ...шо (а не “защо”) мир погибає”. Подальші рядки являють суттєві розбіжності, які можна побачити із їх порівняння:

Новодворський варіант

“Благовістить тайну таку:
Бог приходить в Вихлиєму.
О, красній град Вихлеєма,
Отверзі врата Едема!
Незаходиме сонце імело возсіяти
От Диви, і тьму язиків невірив розігнати.

Коростятинський варіант

“Возвістися в Назареті –
Славу славлять у вертепі.
О прекрасний граде,
Отверзе врата Едимо (sic!)
Не заходить моє словце (sic!)
В дівічій (!) нам Тройці
Звізда ясна возсіяла,
Трьом царам путь показала.
Я с першії (=от Персії) троєм цару
Та несуть Христу дару,
Несуть золото, кадильницю
Рождеству поклониця.
Ой з-за гори краменої (=кременної)
Виїзжають фарісеї,
Мечем камень розсікають
Христа вбити шукають.
“Ой мав Вирод
Малі діти вбити.
По всім світу вигубити, –
А я, я, маленькі діти,
Просвещаю (sic!) на світі;
А я, я, печальнія мати,
Мушу горко ридати”.

Бачимо, що Новодворський варіант суттєво наближається до № 9 О. Малинки, де останні два рядки читаються:

“Незаходиме сонце імело возсіяти
І тьму язиков неверія разгнати”.

Цю подібність можна пояснити тим, що запис О. Малинки – теж волинський (в м. Острог). Стосовно другого варіанту, то деякі його риси до другої частини (до слів “Ой з-за гори кременної”) нагадують наш запис: таке ж викривлення “от Персії”, дарування, “кадильниці” і усього складу перших чотирьох рядків, що відрізняються лише в зміні їх місця.

2

Іде звізда чудно
З восток на полудньо,
Над вертепом сіяє,
Трьом царям путь являє.
Шедши тріє цари
Ни[е]суть Христу дари.
Ангел сострівавше,
На путь наставляше:
“Другим путем ідіте,
До Ирода ни[е] йдіте”.
Волфви возвратівше, Вол[х]ви
В Ирода не бывше,
І вспять возвратівше
Ни горше трудівшия (1).

Ирод їх спригласив:
“Куди йдете?” испросив.
Отвічавше йому:
“Ми йдем к рожденному”.
“К рожденному йдіте
І мне возвістіте”.
Слава Ті рожденном,
За всіх умоленном!
Спасет Бог человека
От нині до века.
Аще поклонюся,
Пред царем смируся,
Чаю в небі биті,
З Ним до віка жити.

Схожий варіант у Б. Грінченка: *Этнографические материалы*, т. III, № 41 (записаний у Каневському п. суміжному із Звенигородським), – особливо в першій частині, – до слів “Ангел сострівавше”, де варіант Грінченка стає бліднішим і більш викривленим (напр., Офлот розгніввився – тобто Волхви). Ще варіанти – там само у Грінченка, № 4 та в Збірнику Харк. Іст.-Філол. Тов., т. V, 131, № 9.

3

Днесь поюше, купно іграймо,
Цара рожденнаго всюди восхваляймо,
Поюше,
Ішуше,
Слава в вишніх Богу
Глаголюше.
Нігде тому та й ни[е] може статся,
Ой що Ирод хоче царствоваться
Над Христом новорожденним;
Младенець у яслах
Йєсть положен
Цар на осляті в Йігипет ступає,
Ирод своє ві[й]сько всюди розсилає,
Бил би вбіен
Цар народжен
От Марії дєвы днесь воплошен.
Ти, Царице, всюду єсть при[е]славна!
Днесь рождає причистая Панна.
Бог во шопє (=і),
Между скотє (=й)
Христос почиває, Бог во плотє (=і).
Приступіте, братіє, до Цього,
Послушайте розума (!), шо єсть до того!
Златіє квіти
Которо (!) квіти,
На главах вінци в небі биті...

Колядка дуже попсована, особливо наприкінці. Нагадує вар. у Чубинск. III, 338, № 68 А.

4

Нова рада стала, Як на небі хмара, Над вертепом звізда ясна Весь світ (=світу) возсіяла. Пастушки з ягнятком Пи[е]ри[е]д тим дитятком	На вколенца упадають, Бога вихваляють. Ой Боже наш, Боже, Ти небесний Цару, Даруй літа щасливії, Ти наш господарю!
--	---

Вельми поширена в Україні колядка. У даному варіанті є значний пропуск після перших чотирьох стовпчиків, – пор., напр., у О. Пчілки (КСт., 1903, VI, 362) або 300 найкращих українських пісень. К., 1904, стор. 214 (із збірників М. Лисенка):

Там Христос явився, В Діви народився, Сотворитель всього світа – В яслях положився: Не в гарних палатах, Не в дорогих шатах,	А у стайні, на сінечку, Помежи бидлята. А Пречиста Мати Його пильнувала, Всьому миру щастя-долі У його благала.
---	--

Далі, як і в нашому запису, де, зокрема, і останній рядок змінено, – йде:

“Даруй літа щасливії
Сьому (або: “сього дому”) господарю”...

Не менш викривленими є і два волинських варіанти, – із сс. Яполот і Маренін (Ровенськ. п.):

Варіант с. Яполоти

Нова рада світ з'явила, –
Всьому світу весело;
Море в води виграває,
Всі янголи заспівали:
Слава Богу Вишньому,
Що Сус Христос народився

Варіант с. Мареніна

Снова (!) рада все[і]м запєла (sic!)
По всем све[і]ті весело.
Наш Сус Христос народився
У місті Батлеєві [Віфлеємі]
Народився із божности (sic!),

В місті Вихлеємському [ф]
 Народився у бідності
 І скасував усі злості, —
 Їрод смутень zostався. Ги[І]род
 Йшло во[і]йсько Їродове
 З міста Віх[ф]лиемського
 “Ох, ідіть, міч беріть,
 Малі дітки стинайте;
 Певно, Христос в Вихлиемі,
 Певно його шукайте.
 Скоро ви його знайдете,
 То до мене приведете,
 Яко крулю своєму”.
 “Усе царство ісходили,
 Нема Христа в Вих[ф]леемі,
 А не (=ні) в Крульстві твоєму”.

А княгіня Намархіня (=та Рахіля?)¹
 Не може цього втолить (sic!),
 Що то діти, яко квіти,
 Їрод казав погубить.
 Дві тисячі записано,
 А пять тисяч замарано
 Мучеників Христових.

А Господь їх всіх приймає.
 У небі царство дає.
 Во вікі веков. Аминь!

Показує всенькі злості;
 Вирод смутний zostався, [Ірод]
 Сказав малі діти бити
 В славнім місці Батлеєві,
 Певне Христа шукати.
 “Скоро його знайдете,
 До мене приведете
 Яко царю своєму”,
 Йшло ви[і]йсько Виродскеє, —
 Нема Христа в Батлеєві.
 “Всеньку землю сплентровали,
 Діти кровію лялы,
 Для розказу твоєму».
 Не так дзяткі, а як матки,
 Що немає жадного,
 Без Вирода безбожного,
 Без милості його.
 Пять тисяч написано,
 Сорок тисяч намазано,
 Же мучеників Христових.
 Як княгіня Немархіня (=та Рахиль)
 Не можеця втулити (=втолить?).
 А Господь оцее знає,
 В небі царство ім готує,
 Яко цару (!) своєму.
 А ми роду (=А Ирода) ізбожного
 (=безбожного)
 Судять в пеклі бути нам (!).
 Сохраняй нас, Христе цару,
 Безневинной муки!
 А ми Творця вихваляймо,
 Йому царство в небі даймо (!),
 На вікі віков. Аминь!

¹ В одній з наступних наших колядок (№ 9) зустрічаємо аналогічне перекинування: “Архилія (=А Рахиль) ридає, плаче, умліває”.

Варіанти окремих строф див. у О. Малинки, №№ 9–15; П. Чубинськ. III, 355, № 84.

Дещо іншого вигляду набуває варіант з м. Межирічі Ровенськ. п.:

“Шо то за предивна в світі новина:
 Чистая Дева сина родила?
 Вона його породила
 І сейчас його увидела...
 Три крулеві над Ім стали,
 Пелюшечки зготовали
 На Суса Христа.
 Три крулеві с подарунками,
 А за іми звезда с заболунками.
 Вийшов Ірод с заболунками,
 Да й питає: “куди ви ідете?”
 Отвешавши єму: “ідем,
 Сусу Христу подарунки несем!”
 “Прошу ж я вас, потрудіться,
 Рождѣнному поклоніться,

До мене вступіть!”
 Обещавши йому, проклятому Іроду,
 Дай не вступимо:
 “Хоч ти Ірод єсть багатий, —
 Протее ж ти єсть проклятий!”
 Проклятий Ірод сього не любив,
 На маленьких діток меча зготовив.
 Казав же ву[і]н в пень рубати,
 Кров невинну розливати,
 Христа шукати.
 А горестні матері плачуть і ридають:
 Перед їх очима діток пластають.
 Ой ... (=дитино) моя єдина,
 Що ти злого учинила,
 Печале моя?”

Вар.: О. Малинка, №№ 14–18; Чубинськ. III, 355, № 84; Грінч., III, № 36.

5

Ой на девнее (=дивнее) та народження:
 Божая сила, —
 Породила ді[є]ва Марія
 Божого сина.
 Та вона його породила
 І слід прикрила,
 Щоб анголи ни[є] узнали
 Божого сина.
 Та вони його як узнали —
 Хтіли потаїть,

Мале дитя роженнее
 Воздухом накрить.
 Як послав Господь три анголи
 З небес поюче,
 Темной ночі, ясной звізди,
 Христа славлюче.
 Як ли[є]тіло три анголи —
 Пісню співали,
 Що на Рожество Христове
 Сади зацвіли.

Та не так тії сади цвіли –
 Інієм пали;
 Молить Бога, християни,
 Щоб не запали (!).

Молить Бога, християни,
 Ще й мали (=її) діти, –
 Показало всякеє древо
 Разнії квіти.

Досить схожий варіант є у Б. Грінченка. Етнограф. мат., III, № 32. Взагалі перша частина колядки виявляє невелике відхилення від цілої серії того самого типу колядок, де Марія Діва:

Породивши Суса Христа
 Да й злякалася,
 За те древо за клен-древо
 Заховалася”.

Див. Грінч., III, № 32, та 33 вар.; Малинка № 24, 35–37. У нашому варіанті *Дева-Марія* не лякається, але ховає сина від *янгелів* (замість – від “всякої жидови”). Останніх 6 рядків немає ні у Грінченка, ні у Малинки. Варіант в “300 найкращих укр. пісень”, стор. 220.

6

Согласный день (!) прославився,
 Ясна новина,
 Де анголи поспівали (!)
 В Божому дому;
 Поють пісню пісньовою (sic),
 А нам радість такову (!),
 Всем преблагою (=ую).
 Пры[е]чистая Дівиця,
 Матко їдина, [єдина]
 Даруй же нам зи[е]мний рай
 Во граді своєм!
 Чистая Діва, раждай сина (sic),
 Яко люди на коліна (=от їудина коліна?)
 Матко їдина!

Заграй же нам цар Давид,
 На в[г]усла сміло,
 Веселія спроросло (!?)
 Да все поняло (!)
 Што за чудо што з’являє,
 Вертеп землю промишляє,
 Нас потішає.
 Подлецкой, цар, подлецкой цар,
 Подлецкой нине (...),
 Де Сус Христос народився
 В (=у) яслах на сіні,
 Де бидлята спочила
 І до Бога поклон мали,
 Ше й загрівали.

Вкрай викривлена колядка того ж типу, що і “Предвічний Син на землі вродився” (див. О. Пчілка. КСт., 1903, VI, 364). У цій останній третя строфа:

“А воли над ним поставали,
 Дишучі, Його зогривали,
 Створителя свого;
 Знають Пана нашого
 Й бидлята”. –

збігається з останнім рядком нашого запису.

7

Народився Ісус Христос,
 Народивсьь,
 Которий нам небо й землю
 Просвітив.
 На[Й]Ордані
 Тихо вода стояла;
 Там При[е]чиста
 Свого сина купала.
 І скупавше и
 У шовкове сповила,
 А сповивше и
 У васильки вложила.

Десь взялося із схід сонця
 Три царі,
 Та принесли Сусу Христу
 Три дари.
 Ой їден цар Божим миром
 Мирував,
 А другий цар Сусом Христом
 Називав,
 А третій цар золотую
 Квітку дарував.
 То ж не квитка –
 То ж Божеє Рожество,

Всьому миру
 На цим світі радосно.

Дуже розповсюджена колядка. Близький варіант у Грінченка, III, № 38, Малинки, № 23 (...№ 4) – для кінця нашого варіанту:

Їден [Єдин] цар трема городами даровав,
 Другий цар миром, кадиллом одвивав,
 Третій цар золоту квіточку в руки дав і т. д.

Деякі рядки колядки ототожнюються з такими самими в № 3. Дуже схожий варіант у Грінченка, III, № 34, та лише до слів “Ирод злосливий”. Ця частина додана з іншої колядки, – напр. “Видить Бог”, де маємо:

От Персії тріє царі
 Ідуть ко Христу со дари,
 Ліван, смірну, злато принесоша
 Во храміну і на колена падоша...
 Ірод же весьма засмутился,
 Же Христос, Цар наш, народілся;
 Слугі своя посилаєт,
 На смерть обрекаєт.

(О. Малинка, № 9)

Або у волинській колядці (наш запис із с. Коростятин, Ров. п.):

“Небо і земля
 Міні (=нині) торжествують,
 Ангели людям весело сказують:
 Христос родився,
 Бог воплотився;
 Ангели співають,
 Царіє вітають,
 Поклон отдають,
 Чудо повідають,
 Чудо, чудо повідають.

Троє царіє с востока прїдоша,
 Змірна і лева (=смірну, ладан) єму приносяще.
 Христос родився і т. д.
 В Віфлеємі взялось на се тіло (=взяв на себе тіло),
 В темностях земних сонце засвітило.
 Христос і т. д.
 І ми рожденному поклон Богу даймо,
 Славу во вишніх Єму заспіваймо.
 Христос родився...

Або ще в одній (наш запис з с. Яполоті, Ров. п.) – колядці “С предвічний родився с – предвіка”:

А Гірод з того засмутився,
 Що з Діви Христос народився,
 Казав його питати,
 По всім світі шукати
 Для зради.
 .....
 Пастори приходили,
 Сусу дари до рук приносили,

На колянки впадали
 Пред Сусом.
 Смутіться всі ви Родяни (=Іродіане),
 Крушіться в Гіпті бовани.¹
 А ми всі тому веселимся,
 Радуймося неложно,
 Що ходили не прожно
 В дорогу.

¹ Цей рядок можна зустріти у всіх виданнях Почаєвського Богогласника.

“Іродіане всі смутяться,
 В Єгипте болвани крушатся”.

9

Вдарте в ву[і]сла сміло,
 Висилися Діво!
 Вже Сус Христос із дівиці
 Взяв на себе тіло.
 Анголи пристали (=предстали).
 Так Йому співали:
 “Слава в вишніх, мир на землю!”
 Голосом воздали.
 Матка сповивала,
 Так його й витала,
 Свого сина рожденного
 Царем називала.
 Ирод засмутився,
 Що Бог народився:

Думав Ирод, що Бог прийде
 Царство одбирати.
 “Ти Ироде, враже, –
 Всяке тобі скаже;
 Диявол ти на вік вішний,
 Бог зиламе (sic!) з’яже.
 Возиграй, Давиде!
 Бог на землю прийде
 Од Сіона до коріння (=Від твого коріння)
 Син Мариїн прийде¹ (=До Сіона син Мариїн
 прийде).
 Архиля (=А Рахиль) ридас,
 Плаче, умливає,
 Вона своїх штирох синів
 Мертвих доглядає.

¹ Подібний куплет зустрічаємо в колядці у Грінченка, III, № 36, де читаємо:

“От коріння Ясинового (?)
 От плоду Давидового
 Сонце сіяло”.

Варіант в “300 найкращих українських пісень”, стор. 219–220, майже збігається із варіантом у Б. Грінченка, III, № 42 (те саме і в Збірн. Харьк. Іст.-Філол.-Тов., т. V, 130, № 6). Варіант

для початкового рядка у О. Малинки, № 1:

Лікуймо цело,
Где Бог на себе
Взяв наше тело.

У передостанньому рядку у Б. Грінченка: “Од Сіона до востока Син Маріїн прийде”. Відносно “Архилі” ми вже згадували вище (див. № 4); це місце у п. Грінченка:

А Ірод плаче і ридає,
Він своїм чотирьом синам
Смерті доглядає.

10

Ісаія-наше сія (=внуши сіє? ¹)!
Ой що Дева породила Сина
Днесь младенца і [с]первенца,—
Імя йому Імануил,
Да нарикуть йому,
Йому імя Ісус.
Той Бог спасе людей
От гріховних спокут (=с).
Всі собирімося
Падше поклонімся,
За Ним, за Ним
Крест возбранім.
А враг темний
Тужить верно,
Врагу зложил зависть,
Зависть і нинависть
Ироду цару.
Шедше троим цару,
Несущим дару
Звездою взрелі,
Которої (=ую) мелі,

Мир проводяще,
В вертеп поспішаше,
Де потребу мели.
Шедше во храміну,
Впали на колена
Дарню дали,
Царю ввидали.
“Радуйся, Цару,
Приносящим дару:
Ми с Тобою царствували (!)”
Ангел во сні возвіщає,
Ціі слова повідає:
“До Ирода ни[е] йдіте,
Свої доми возбратіте (=возвратіте сь?)
Ирод поруганий,
Барзе (=зо) розгніваний,
Вилів дітей забивати,
Звелив їх побити,
Каминим (=камінням) сплавити (!)
Чотирінадесять тисяч”.

¹ Такий варіант повідомив нам житель с. Колодистого Мойсей Полевой, що бачив років 30 тому запис цієї колядки у іншого мешканця села.

Ця колядка наближається до нашого № 1 і частково № 8. Варіант, крім означених до № 1 і 8, є ще у Грінченка, III, № 37.

11

Днесь возсіяло ¹
Сонце у вертепі:
Ісус лежить
В Давидовій шаті,
Земно (=зимно) тирпить
І дροжить.
Бог в своїх руцех
Свет ди[е]ржить ².
Ти, Ароне,
Святий чоловіче,
Сподобився іси (=єси)
Со святыми жити.
Ой бил, бил
В небі жил,
Со святыми ангелами
Пісню запів!
Ти, Давиде, свої вусла (=гуслі)
Строй, строй,
Во псалтирі і тимпани
Спой, спой!

Возиграй, восклицай
І со святиме
Пісню співай!
Місяць і сонце
Весело іграйте;
Гори, холми,
Царя восхваляйте!
Гори, холми
І вся рекі!
Моліте Бога
Всі чоловікі!
Причистая Дева
У Бога їдина,
Ублагала ласки
У свого сина.
Слава, слава,
Слава Рожеству!
Навіки слава
Його Божеству!

¹ Після кожного вірша додається “Ой дай Боже!”, а на саме Різдво: “Святий вечір!”. – Примітка І. Лисака.

² У Грінченка, III, № 39, це місце передано так:

“Він у яслех возлежить,
Він увесь світ воздержить
Над нами”.

Вислів: “шата”, “зимно терпить” свідчить про те, що колядка ця, імовірно, галицького походження.

Дана колядка походить від “чернечої колядки почаєвських отців базиліян у “Богогласнику” 1790 року. Наводимо паралельні місця (на підставі статті О. Пчілки. – Киевск. стар. – 1903. – VI. – С. 350):

Стань, Давиде, с гусями,
Бряцай пісні со нами!

П р и с п і в:

Христу Рожденному іграймо
І весело співаймо,
Іграймо, співаймо,
Співаймо, іграймо.

Днесь во Рожестві Єго,
Яко Творца нашего, –
Вихваляймо!

Солнце, луна і зорі
Світяще с висшей гори.
Христу Рожденному іграймо...

Гори, земля і холми
Скачуше с юдольми...

12

А вскрикнули анголи
На небесах согласно,
А ви, людіє, на зимлі
Пойті пісьню прикрасну!

Ступив Ангел з небеса (!)
З виликого съвіта,
Знаменіє всім дає
У последним(!) літа.
Царіє, вдарте в струни...

Познай нинє, Гедеон,
Як твоє руно востече, –
Христос з Деви родився,
Всю твар собі превлече.
Царіє, вдарте в струни...

Царіє, вдарте в струни,
Возиграйте, князі, в труби, –
“Христос рождається!” славіте,
Язиці разумійте,
Яко с наме Бог (bis).

Прийми вусла, Давиде,
Та возиграй, пророку,
Яко пророк возіграв,
Шелче(=ше) предче живота (=сперед ківота?)
Царіє, вдарте в струни...

Пастеріє, біжить коч¹,
А оден коч другому (?);
Взявше в руки баранця
Нисут ік рожденному.
Царіє, вдарте в струни...

¹ Коч – колимага, важкий віз.

Можливо, і ця колядка суто книжного походження, – напевно, із “Богогласника”.

13

Дивно, дивно по всім світі,
Що в Київі у повіті²
Породила Діва Сина,
У яслині упустила (=опустила),
Сином, сином прикриває;
Син до Матки промовляє:
“Матко моя, ни лякайся,
Сина свого ни цурайся!
Будь Маткою ці дитині, –
Ни тай Христа у яслині,
Бо вже стали пісьню піти
Усі анголи на небі.

² Тут, гадаємо, має місце етимологічне змішування: “у повіті” (у е з д е) і “у повітці” (в с а р а е). У Грінченка (III, № 336) знаходимо варіант:

“Странно, странно по всім світі –
Родить Христа у повіті”;

у Малинки (№ 24): “Родивсь Христос у повіті”.

Колядка за мотивом нагадує № 5. Схожі варіанти у Грінченка, III, № 33, вар. А–Б (записи із Каневського та Черкаського повітів), у О. Малинки, № 24 (записано у Черкаському повіті).

14*

Чи вдома, вдома бідная вдова?

Славен їси (=єси), славен їси,
Наш Христе Цару на небеси!

Нимає вдома – пішла до Бога

Славен єси... (після кожного рядка).

“Ой дай же, Боже, хоч три голочки,
Хоч три голочки на сироточки”!..
“Іди ж ти, вдово, іди ж ти додому,
Прийде до тебе аж троє гостей –
Аж троє гостей, троє радостей.
Ой їдень госцю – ясне Соничко,
А другий госцю – ясин Місяцю,
А третій госцю – дробин Дошику”.
“Замітай двори, застилай столи,
Клади калачі з ярою пшениці”!..
“А чим хвалися, Ясне Сонечко?”

“Ой як я зійду в неділю рано –
Возрадуєця весь мир хрещений,
До церкви йдуче свічі нисуче”.
“Чим похвалися Ясин Місяцю?”
“Ой як я зійду пізно звечора, –
Возрадуєця весь звір у полі,
Весь звір у полі, чумаки в дорозі”.
“Чим похвалися, Дробин Дошику?”
“Ой як я зійду тричі у маю, –
Возрадуєця жито, пшениця,
Жито, пшениця, всяка пашниця.

Дуже поширена колядка. Початок – див. у Грінченка, III, № 3 і 300 найкращ. укр. пісень, № 296; ті самі три явища: сонце, місяць і дош – у О. Малинки, №№ 89–92; Чубинськ. III, 409, 138 і вар.; III, 452, 17; Головацький, II, 4, № 5; II, 8, № 12; III, 10, № 14; III, 19, № 26; III, 3, № 1, № 2; III, 105; III, 136; КСт., 1890, № 12, 519, IV; 1894, № 9, 448; 1903, IV, 133–135, № 1, 2 і 4; 300 найкращих українських пісень, С. 220–222.

В рукописах Доленги-Ходаковського знаходимо варіант цієї колядки (рукопис В. П. Науменка):

“Ой рано, рано куроньки піли,
Ой іще раніше Марися встала,
Двори вимітала,
Двори вимітала, столи застинала,
Сподівалася троє гостеньків.
Йдин гостенько – ясне Сонечко,
Другий гостенько – ясний Місяченьку,
Третій гостенько – дрібен Дошик.
“Чим ся похвалиш, Ясне Сонечко?”
“Ой як зійду я в неділю рано –
Освічу я церкви і костьоли;
Ой взрадується увесь мир на світі!”
“Чим ся похвалиш, ясний Місяченьку?”

“Ой як я зійду пізно-пізенько,
Освічу ж я гори і долини,
Ой взрадується весь звір в лісі, –
Весь звір в лісі – гість при дорозі”.
“Ой чим ся похвалиш, дрібен Дошик?”
“Ой як я спаду три рази в маю,
Ой взрадується жито і пшениця,
І вшелякая пашниця”.
Ой за тим словом – бувай же здорова,
Красная Панна, не сама з собою, –
З отцем і з маткою,
Із родиною.

15

Ой рано, рано кури запіли¹,
А ще найранче пан Роман устав,
Пан Роман устав, лучком забражчав:
“Вставайте, братя, коні сідлайте,
Та поїдимо в чистеє поле,

В чистеє поле на полювання!
Ой там я назнав куну в дериві,
Куну в дериві, дівку в терині (=теремі).
Ой тобі, брате, куна на шубу,
А міні, брате, дівка до шлюбу.

¹ Як до Різдва, то додають: “Дай Боже”, а як на Різдво, то: “Святий вечір”. – Примітка І. Лисака.

Початок близький до вар. Грінченка, III, № 14; вся – у Малинки, № 140, а також КСт, 1890, № 12, 518, II і 1903, I, 166; Чубинський, III, 271, В; III, 283, 8 і вар.; III, 439, I; III, 752, 3; Антонов і Драгом. I, 51, № 16, А і Б; Маркевич, “Обычай”, 25; Головацький, II, 8, № 12, 10, 19, 20 та 40; III, 41, № 10; IV, 3, № 1 і 2; 105; Лукашевич, 90, № 3; Потебня (Обьяснение малор. пьсень), т. II, гл. XIV; Двисти найкращ. пісень, 1897, № 195; Рус Дністрова, колядка, № 5 (С. 38); Вѣстник Европы 1829, VII, С. 246.

16

Ой по долинах річеньки бринять,
Ой дай Боже!
А по городах мачиньки цвітуть,
Ой дай Боже!¹
Тудою ішла панна Оксана,
Вирвала квітку з макового цвітку.
Як би я така, як ця квітка,
То носила б я срібні ключі,

Одмикала б я холодні льохи,
Набирала б я солодкі миди,
Частувала б я рокові госці –
Рокові госці, ще й коляднички.
Як по воду йшла – як зора зійшла,
Як за водою йшла – місяць зійшов;
В сінички виходить – соничко сходить,
В хаточку входить – аж пани сидять

Аж пани встають – шапки зіймають,
Шапкит зіймають – її питають:
“Чи ти царівна, чи королівна?”

“Я ні царівна, ні королівна –
Отецька дочка, як паняночка!”
Добрий вечер!

¹ Після кожного куплета [рядка].

Також вельми поширена колядка. Варіанти її у Метлинськ., 331; Лукашевича, 90, № 4; Головацького, II, 613, № 54; III, 69, № 8; III, 75, № 19; Чубинського, III, 395, 124 і вар.; III, 475, 50; III, 316, 45; III, 475, 51; III, 298, 34; Київської Старине, 1890, № 12, 520, V; 1903, № 1, 166, (№ 6); Малінки (для другої частини), №№ 172–178, 189, 192, 193, 209; В. Данилов. Песни с. Андреевки, Нежинск. у., – С. 84, № 267. В с. Колодистому відома як колядка, шедрівка “Під дубиною, під зеленою”, яку ми подаємо у числі шедрівок.

Коли переколядується під вікном яка-небудь колядка, то кажуть так: “Добрий вечір, пане хазяєве! Поздоровляєм вас с цим світлим празником, Рожеством Христовим, з миром покорним, з добрим здоров’ям!

Та виносьте ковбасу,
Бо хату розни[е]су!
Виносьте книш
Бо впусьщ[ю]миш!

Та там на полиці у куточку
Ли[е]жить пятак у куточку, –
Казала мати,
Щоб колядникам дати!

І тоді виносить хазяїн паляницю, або калача і стоїть за порогом. Тоді виходить із гурту самий “береза” (парубоцький староста), підходить до хазяїна, скидає із голови шапку, бере у руки паляницю од хазяїна, ди[е]ржить у руках і каже так:

“Як цей дар Божий кгрешний (=гречний) та випишний, –
Що б такий був наш пане-хазяїн кгрешний та випишний
Пирид панами, пирид государами і пирид віськом государським,
Пирид миром хрисьтіянським!
А ваша річ, коляднички, – знімайте шапочки, та кажіть!..”

І як скаже слово “та кажіть!” – тоді усі разом крикнуть у оде[и]н голос: “дай Боже!” І це робиться під кожною хатою. Як кончили колядувати, тоді ідуть по порядку “берези”, – значить, так як скаже “береза” до кого іти “на забир”, то є – на бал; а таке о[ж]бо у самий перед ідуть до “берези”, і це буває там парубків п’ятнадцять або й білш, то то повинн кожний пропити одну читвиртину горілки нипримінно. То цеї халазі хватить на цілі святки и ше так буде, що де-котрому і голова на двоє од цеї халазі...”

Колядують аж до 31 Декабра, і тоді вже заходить ши[е]дрівка. Ото вже пи[е]ри[е]д заходом сонця ідуть діти, збираються до-купи по душ 4, 5, 6, 7 і до 10, ідуть тоді попід вікна, ши[е]друють аж поки кому хочеться, хоч і до півночі. А ще пак которі таки, що ни[е] мають хліба і шматочка у хаті, то ті пра[я]мо собі аж до половини ночі, і вони шедрують так: підходять під вікно і починають:

1

Ой ше (=ше) вчора із вечора
Наша Миланка приїхала,
Привезла собі Василичка,
Ой Василчика і кілчика (=черчика?).
Ой Василичку, мій кілчику,

Ни[е] гони курей по хлівчику,
Бо в мене кури дорогії,
Аж по чотири золотії.
Наша Миланка ложки мила,
Золотий фартух замочила.

В а р і а н т и: Чубинський, III, 467, № 33; Головацький, III, 145, № 1; Малінка, № 195 (в останньому варіанті збігаються лише кінцеві дві строфи нашої шедрівки); 300 найкращих укр. пісень, № 295.

2*

Під дубиною, під зеленою – ¹
Там ходив плужок восмириную (=цею),
А за тим плужком (імя найменшого в домє сина) з батожком.
Вийшов до його батенько його:
“Ой гори (=ори), синку, цю довгу нивку,

Та насіємо жита-пшиниці
Жита-пшиниці на паляниці,
Ще й стожок гречки на варенички,
Ще й стожок вівса та й колядка (=шедрівка) вся.

¹ Співається в с. Колодистому як колядка.

Це віддалений варіант відомої шедрівки, в якій Бог і св. Петро і Павло орють землю, а пресвята Діва носить їм їжу – див. Головацький, II, 8, № 11; III, 16, № 23; III, 16, № 19; III, 16, № 20; III, 17, № 21; Чубинський, III, 428, 161; III, 450, 13; III, 451, № 15 А і В; Основа, 1861, № 12, 64; Zbiór Wiadomości т. XI, 156 (Koperniki); КСт, 1894, № 2 (Ястребов); Етнографич. Обзорение, 1890, № 4, 172; Малинка, №№ 77, 78, 80. В матеріалах Ходаковського (рукопис В. П. Науменка) знаходиться шедрівка, що є віддаленим варіантом цієї (схожі лише окремі рядки):

“Ой пане господарю, на твоїм дворі
Стоїть дерево тонке, високе,
Тонке, високе, листом широке,
Листом широке, верхом кудряве;
На тій кудрі сив сокіл се[и]дить, –
Сив сокіл, сидить – далеко видить,
Далеко видить в чистеє поле.
А чистеє поле – де Господь оре.
Пресвятая Діва їсти носила,
Їсти носила – Бога просила:
“Ори ж, синку, довгії нивки,
Довгії нивки – гори, долинки;
Будемо сіяти жито, пшеницю,

Жито-пшеницю і всяку пашницю!”
Ой уродилось срібнеє сребло,
Жемчужний колос, золоте зерно
Зберемо хлопців, усіх молодців:
“Вяжіть, синки, тугії снопки,
Накладемо кіп, як на небі зір,
Зберемо вози на три обози,
Будемо возить до пана Павла.
Та у його токи...(пропущене слово),
А його токи частоколови.
Кладить, синки, широкії стіжки,
Завершимо сивим соколом.
За цим словом бувайте здорові!”

3

Прили[е]тіла ластівонька,
Щедрий вечір, святий вечір!¹
Сіла собі край віконька.
Як зачала щєбитати,
Господаря викликати:
“Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару:
Чи всі вівці покотились?”

Чи бараньці породились?
Чи бараньці круторогі,
А ягниці чорноброві?
І ягнички біловушки
Скачуть собі коло грушки,
А бараньці круторогі
Скачуть собі по оборі.

¹ Після кожного рядка.

В а р і а н т и: Метлинський, 341–343; Головацький, II, 32, № 45; III, II, № 14; III, 14, № 17; Чубинський, III, 454, № 20; III, 459, № 23; Малинка, № 121–124; 300 найкращих укр. пісень, № 284.

4¹

І ти Петре, і ти Павле,
Щедрий вечір, святий вечір!²
Та возьміте срібні ключи,
Та одімкните рай і пекло,
Та випустіть грішні душі;
Тільки теї не выпускай,
Що в ни[е]ділю рано їла,
А в п'ятницю пісні піла,
А в суботу не вмивалась,
З матінкою поругалась.

¹ Ця шедрівка в с. Колодистому співається як продовження попередньої.

² Після кожного рядка.

Загальновідома шедрівка. В а р і а н т и: Головацький, II, 156, № 13; Чубинський, III, 481, 63, 444, № 8; Лукашевич, 91, № 5; Зап. о. Ю. Руси, II, 242, 8, 444, № 8 і вар.; КСт, 1895, № 2 (Яшуржинськ.); 1903, IV, 156 (О. Пчілка); Малинка, №№ 69–76; Полтав. Губ. Вед. 1891, № 2; Етнографич. Обзорение, № 1–2, 194; 300 найкращих українських пісень, С. 217–218.

5

Попід небом доріженька,
Щедрий вечір, святий вечір!
Там ходила Божа мати,
І ходила і питала

6

Добри вичір, пане господарю!
Стирижи, Боже, твого товару!
Хорошеньку хазяїчку маєш,
Хорошенько її споражаєш:

Свого сина Василина.
 “Ой там твій син на Ордані
 Святит воду іс попами,
 Іс попами, іс дяками,
 Іс кропилом, з усим миром”.

Як чашечка у миду,
 А барвінок у саду;
 Як чашичка в миду потопає,
 А барвінок в саду провітает.
 Добрий вечир!

Паралелі див. у Грінченка, III, № 52, А і В.

7^{1*}

Щедрик-бедрик! Дайте вареник,
 Грудочку кашки, кілце ковбаски.

8*

Ой на річці на Синиці
 Продав батько дві тилиці.
 Батько скаче, мати плаче,
 А жид бички чибираче.

¹ Ця та наступна шедрівка відносяться до комічних і пародированих.

9*

Щедрик-бедрик! Дай вареник,
 Грудочку кашки, кілце ковбаски.
 Як не вини[е]си[е]ш ковбасу,
 То я тобі хату розни[е]су.

10

Щедрик-бедрик, шедрівниця!
 Добра з медом паляниця,
 А сухая ни[е]такая,
 А з маслечком ше луччая.

“Кончивши шедрувати, кажуть: “Добриви[е]чир”, а хатні їм одказують: “Здорови будьте! А стілько (=скільки) вас там?” “Пять, чи десять”, – одказують. От вони їм по шматку хліба, а як є оладки або вареники, то виносять їм по варенику, і такі, як у которі хати нема таких дітей, щоб послати шедрувати, то для їх дуже не вигідно, бо його та ши[е]дрівка підтикає добре, та ше як бідного; а которий має собі шедрівників, то вони йому нанесуть шматків із мішок, то вони мають собі їсти на днів десять або й білше”.

Київ

Надія Пазяк

НАРОДОЗНАВЧІ НАРИСИ ПРО РІЗДВО МАТВІЯ НОМИСА (СИМОНОВА)

Минуло 175 літ від дня народження великого сина України – Матвія Симонова (Номиса) – видатного українського культурного діяча, фольклориста, етнографа, письменника, незабутнього видавця “Українських приказок, прислів’їв і такого іншого” (СПб, 1864) – славетної збірки українських паремій. Матвію Симонову судилося бути свідком і учасником трьох хвиль національного відродження в Україні, бути у молоді роки товаришем і однодумцем кирило-мефодіївців, у кінці 50-х років XIX століття входити до Петербурзької громади, очолювати разом з Пантелеймоном Кулішем, Данилом Каменецьким та Василем Білозерським роботу друкарні Пантелеймона Куліша – животворного джерела, яке ширило рідне слово по всій Україні. І в останні роки свого життя Матвію Симонову вдалося своїми творами (дбайливо виданими 1900 року редакцією “Кіевской старины”) прилучитися до хвилі національного відродження початку нового, XX століття. Його творчість продовжили в українській літературі дочка – Надія Матвіївна Симонова (Кибальчич, псевдонім Наталка-Полтавка) та онука – Надія Костянтинівна Кибальчич, одна з найкращих українських поетес початку сторіччя.